

University of Groningen

Effectief handelen bij externaliserend probleemgedrag

Bijstra, J. O.; de Boer, Anke

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Final author's version (accepted by publisher, after peer review)

Publication date:

2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Bijstra, J. O., & de Boer, A. (2019). *Effectief handelen bij externaliserend probleemgedrag*. Abstract van Onderwijs Research Dagen 2019, Heerlen, Netherlands.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Voorstel symposium ORD 2019

Divisie: Onderwijs en Samenleving en/of Leraar & Leraaropleiding

Titel symposium:

Gedrag en passend onderwijs: handelen van leraren bij problematisch leerlinggedrag

Keywords: passend onderwijs, problematisch leerlinggedrag, leraarhandelen, leerling perspectief, gedragsproblemen

Voorzitter

Christy Tenback

Regionaal Expertisecentrum Noord Nederland, cluster 4

c.tentack@renn4.nl

Referent

Simone Doolaard

GION, Rijksuniversiteit Groningen

s.doolaard@rug.nl

Samenvatting (max. 120 woorden)

Omgaan met problematisch leerlinggedrag is voor veel leraren een grote uitdaging. Externaliserend gedrag wordt vaak als storend ervaren, terwijl internaliserend gedrag moeilijk wordt gesignaleerd. Om leraren en leerlingen beter te kunnen ondersteunen, is het onderzoeksprogramma Gedrag en passend onderwijs bij het NRO gelanceerd in 2018. In dit symposium wordt een overzicht gegeven van vier praktijkgerichte onderzoeken die allemaal binnen dit onderzoeksprogramma vallen en zich richten op het omgaan met problematisch leerlinggedrag. Ervaringen vanuit twee praktijkonderzoeken en de uitkomsten van twee literatuurstudies worden gepresenteerd. De onderzoeken richten zich op verschillende typen problematisch gedrag: externaliserende- en internaliserende gedragsproblemen.

Doelstelling van de sessie

Één van de doelstellingen van passend onderwijs is dat leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften zoveel mogelijk onderwijs volgen binnen een reguliere setting en er minder leerlingen naar het speciaal onderwijs verwezen worden. Het gaat hierbij om leerlingen met diverse behoeften, waaronder leerlingen met gedragsproblemen. Onderzoek wijst uit dat leraren het moeilijk vinden om te gaan met leerlingen die problematisch gedrag laten zien. Wetenschappelijk onderbouwde handvatten hoe hier mee om te gaan zijn daarom wenselijk. Deze handvatten kunnen geformuleerd worden door onderzoek te doen bij bijvoorbeeld 'experts' (d.w.z. leraren in het speciaal onderwijs), maar ook door leerlingen zelf te bevragen naar wat zij nodig vinden. Dit laatste wordt echter nog weinig gedaan in zowel de praktijk als in wetenschappelijk onderzoek.

Het doel van dit symposium is om vanuit zowel het perspectief van de leraar als vanuit het perspectief van de leerling te kijken naar effectief handelen bij problematisch leerlinggedrag. Het betreft presentaties van kortlopende praktijkonderzoeken die alle vier vallen binnen het onderzoeksprogramma Gedrag en passend onderwijs, gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

Overzicht van de presentaties

In dit symposium staat het omgaan met problematisch leerlinggedrag centraal. In een viertal presentaties wordt ingezoomd op verschillende type gedragsproblemen, en wordt zowel het perspectief van de leraar als dat van de leerling meegenomen. In de eerste presentatie worden de eerste ervaringen met het observeren van leraarhandelen bij externaliserend probleemgedrag gedeeld. De tweede presentatie gaat in op goede praktijkvoorbeelden beschreven vanuit de self-determinatietheorie en professionalisering via een digitale leeromgeving. In de derde presentatie staat het perspectief van de leerling centraal en

worden de uitkomsten van een literatuurstudie gedeeld naar bevorderende- en belemmerende factoren bij disclosure en het zoeken van hulp volgens leerlingen met internaliserende problemen. In de vierde presentatie worden eveneens uitkomsten van een literatuurstudie gedeeld waarbij het perspectief van de leerling, en dat van de leraar, centraal staat. Het betreft een studie gericht op het ondersteunen van leerlingen met Autisme in hun sociale interacties in de klas.

Wetenschappelijke betekenis

Met de invoering van passend onderwijs is er veel gesproken over het omgaan met leerlingen die problematisch gedrag laten zien. Het is echter de vraag in hoeverre leraren strategieën in de praktijk toepassen. Met dit symposium wordt getracht om hiernaar te kijken vanuit zowel het perspectief van de leraar als vanuit de leerling. In de studies zijn nieuwe invalshoeken meegenomen (zoals expert leraren observeren en de stem van de leerling) waardoor wetenschappelijke inzichten over effectief leraarhandelen worden verkregen.

Structuur van de sessie

Het symposium is als volgt opgebouwd: 1) leraarhandelen bij externaliserend leerlinggedrag, 2) professionalisering via goede praktijkvoorbeelden op gebied van omgaan met uitdagend gedrag, 3) bevorderende- en belemmerende factoren bij disclosure volgens leerlingen met internaliserende problemen, 4) het ondersteunen van leerlingen met Autisme in sociale interacties in de klas, 5) discussie door referent.

Bijdrage 1: Effectief handelen bij externaliserend probleemgedrag

Jan Bijstra, Regionaal Expertisecentrum Noord Nederland, Cluster 4 (RENN4),
j.bijstra@renn4.nl

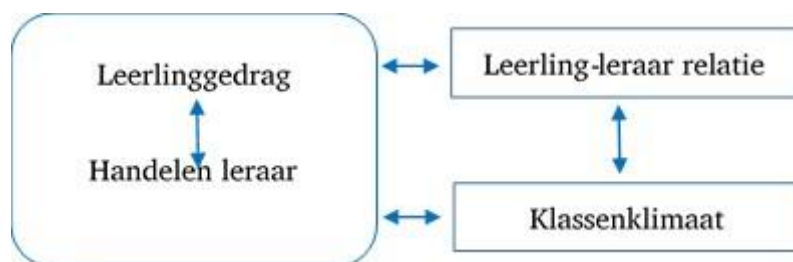
Anke de Boer, Rijksuniversiteit Groningen, afdeling orthopedagogiek, anke.de.boer@rug.nl

Inleiding, onderzoeksdoel en context

Veel leraren in het regulier onderwijs hebben behoefte aan handreikingen voor leerlingen met externaliserend gedrag. Inzicht in wat voor handelingen effectief zijn bij welk type externaliserend leerlinggedrag is tot op heden schaars. Het doel van dit onderzoek is om hier meer zicht op te krijgen door leraren uit het speciaal onderwijs te observeren in het omgaan met problematisch leerlinggedrag.

Theoretisch kader

In dit onderzoek wordt uitgegaan van de klas als een dynamisch systeem (Wubbels, 2014) met de elementen: handelen van de leraar, leerlinggedrag, leraar-leerling relatie en klassenklimaat (zie Figuur 1). Centraal staat het concrete gedrag in het interactieproces tussen leraar en leerling: leraarhandelen heeft invloed op leerlinggedrag maar leerlinggedrag beïnvloedt ook het leraarhandelen. Dit interactieproces bepaalt de kwaliteit van de leraar-leerling relatie maar andersom is ook het geval: is de relatie niet goed, dan beïnvloedt dat het gedrag van beiden. Leraar-leerling interacties hebben ook invloed op het klassenklimaat net zoals het klassenklimaat de interacties beïnvloedt. Tenslotte wordt verondersteld dat de leraar-leerling relatie en het klassenklimaat elkaar wederzijds beïnvloeden.

Figuur 1. Conceptueel model

Onderzoeksvragen

- In hoeverre en op welke wijze hangen leraarhandelingen samen met de mate waarin leerlingen externaliserend gedrag vertonen?
- In hoeverre en op welke wijze hangen de leraar-leerling interactie en de kwaliteit van hun relatie samen?
- In hoeverre en op welke wijze hangen de leraar-leerling interactie en het klassenklimaat samen?

Methode van onderzoek

Er wordt een cross-sectioneel onderzoek uitgevoerd waarbij 50 leraren uit het speciaal onderwijs worden geobserveerd middels het digitale observatiesysteem OBOB (Renati et al., 2008). Dit systeem wordt tijdens de presentatie toegelicht. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen 2 en 3 wordt tevens de Leerling Leerkracht Relatie Vragenlijst afgenomen bij leraren (Koomen et al., 2007) en de Klimaatsschaal bij alle leerlingen in de klas (Donkers & Vermulst, 2011).

Resultaten

Op moment van schrijven zijn een literatuurstudie en een pilotstudie uitgevoerd die hebben geresulteerd in 23 potentieel effectieve leraarhandelingen, bijvoorbeeld: regelhantering,

humor en non-verbaal signaal. Een pilot is uitgevoerd naar de betrouwbaarheid van de OBOB. De dataverzameling vindt in het voorjaar plaats. Tijdens de ORD worden de eerste resultaten gepresenteerd.

Betekenis van de bijdrage

Het onderzoek levert wetenschappelijk onderbouwde handelingen op die in kaart gebracht kunnen worden met een compact observatiesysteem. Deze handelingen dienen bruikbaar te zijn in de praktijk zodat de handelingsverlegenheid van leraren afgenomen wordt.

Referenties

Donkers, A. & Vermulst, A.A. (2011). *Klimaatschaal. Meetinstrument voor het vaststellen van het klimaat in de klas voor de bovenbouw van het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het middelbaar onderwijs*. Oss/Uden.

Koomen, H., Verschuere, K. & Pianta, R. (2007). *LLRV; Leerling Leerkracht Relatie Vragenlijst*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Renati, R., Boelhouwer, M.D. & Geert, P.L.C. van (2008). L'osservazione nel contesto classe. OBOB un programma elettronico per osservare le interazioni. In: D. Traficante & M.A. Zanetti (red.). *Osservare lo sviluppo. Aspetti teorici, metodologici e applicativi* (blz. 109-133). Milaan: Unicopli.

Wubbels, T. (2014). Leraar-leerlingrelaties in de klas: Toekomst voor onderzoek. *Pedagogische Studiën*, 91, 352-363.

Bijdrage 2: Passend leren omgaan met uitdagend gedrag in de klas: Benutten van good practices.

Linda van den Bergh, Fontys Hogescholen, L.vandenBergh@fontys.nl
Anje Ros, Marianne den Otter en Bertine de Vroedt

Inleiding

Gedragsvraagstukken vormen één van de grootste uitdagingen voor leraren. De zelfdeterminatietheorie biedt veel handvatten vanuit de drie psychologische basisbehoeften en hoe deze vervuld kunnen worden: de behoefte aan autonomie, sociale verbondenheid en competentie (Ryan & Deci, 2008). Toch is nog onvoldoende duidelijk hoe leraren deze kennis in de praktijk kunnen brengen. Dit onderzoek beoogt daarom meer inzicht in goede praktijkvoorbeelden en in de overdraagbaarheid van succesfactoren.

Theoretisch kader

De overgrote meerderheid van de leraren heeft moeite met het werken met leerlingen met probleemgedrag (Van Grinsven & Van der Woud, 2016). Professioneel handelen is hierin van groot belang. Hoewel leraren bekend zijn met de zelfdeterminatietheorie, hebben zij moeite om deze in de praktijk te brengen. Goede praktijkvoorbeelden zouden kunnen helpen. Reviewstudies tonen effectieve principes van professionalisering, zoals actief leren met authentieke taken, het leren met collega's (Maandag et al., 2017) en leren van evaluatie en reflectie op het eigen handelen (Smeets et al., 2015).

Onderzoeksvragen

1. In hoeverre kan de zelfdeterminatietheorie concreet geïllustreerd worden met voorbeelden van leraren die succesvol zijn in het werken met leerlingen met uitdagend gedrag?
2. Hoe kunnen (student)leraren leren van goede praktijkvoorbeelden?

Methode van onderzoek

Voor onderzoeksvraag 1 zijn twaalf leraren gedetailleerd in kaart gebracht, middels video-observaties, interviews, STARR beschrijvingen van dilemma's en woordwebben van hun leerlingen (n= 265). Samen met de leraren zijn de data geanalyseerd a.d.h.v. de zelfdeterminatietheorie en verwerkt in een digitale leeromgeving.

Voor onderzoeksvraag 2 zijn er professionaliseringsplannen voor het werken met de leeromgeving geschreven, gemonitord en geëvalueerd in acht scholen en twee opleidingen (pabo en master Educational Needs).

Resultaten

De observaties laten zien dat sociale verbondenheid het meest kenmerkend is voor deze leraren. Uit de interviews komt het open en met aandacht kijken naar gedrag om de leerling te kunnen begrijpen naar voren. Leerlingen noemen als belangrijkste eigenschappen: aardig / lief, grappig, behulpzaam en geeft goede instructie. Het praktische resultaat is de leeromgeving: <https://fontys.nl/passend-leren-omgaan-met-uitdagend-gedrag/>. Uit deelstudie 2 blijkt dat de leeromgeving op uiteenlopende wijzen ingezet wordt.

Betekenis van de bijdrage

Deze studie geeft inzicht in succesfactoren in het voorkomen van –en omgaan met– uitdagend gedrag en in de manier waarop (student)leraren hiervan kunnen leren, zowel in scholen als in opleidingen. De praktische betekenis is groot, gezien de omvang van het probleem.

Referenties

- Maandag, D., Helms-Lorenz, M., Lugthart, E., Verkade, A., & van Veen, K. (2017). *Features of effective professional development interventions in different stages of teacher's careers: NRO report*. Teacher education department of the University of Groningen.
- Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2008). Self-determination theory and the role of basic psychological needs in personality and the organization of behavior. In O.P. John, R.W. Robbins & L.A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research*, 654-678. New York: The Guilford Press.
- Smeets, E., Ledoux, G., Regtvoort, A., Felix, C., & Lous, A. M. (2015). Passende competenties voor passend onderwijs. *Onderzoek naar competenties in het basisonderwijs*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit
- Van Grinsven, V. van & Woud, L. van der (2016). *Rapportage onderzoek passend onderwijs*. Utrecht: DUO Onderwijsonderzoek.

Bijdrage 3: Bevorderende- en belemmerende factoren voor disclosure en het zoeken van hulp volgens leerlingen met internaliserende problemen

Anke de Boer, Rijksuniversiteit Groningen, afdeling orthopedagogiek, anke.de.boer@rug.nl
Elianne Zijlstra, Rijksuniversiteit Groningen, afdeling orthopedagogiek, a.e.zijlstra@rug.nl

Inleiding

Leerlingen met internaliserende problemen worden doorgaans minder opgemerkt omdat leraren er minder last van hebben. Het signaleren van de problemen is een belangrijke eerste stap in het bieden van hulp. Kennis over wat leerlingen helpt om te praten over hun problemen (disclosure) kan hieraan bijdragen. In een systematische literatuurstudie wordt een overzicht gegeven van wat leerlingen met internaliserende problemen in het primair en voortgezet onderwijs bevorderende en belemmerende factoren vinden voor disclosure.

Theoretisch kader

In internationaal onderzoek wordt het belang erkend van emotioneel welzijn tijdens de basisschoolleeftijd als belangrijke voorspeller voor de latere levensloop (Kernaghan & Stewart, 2016). Een deel van de leerlingen kampt echter met internaliserende gedragsproblemen (De Looze et al., 2014) en heeft extra ondersteuningsbehoeften (Smeets et al., 2017). Zij ervaren minder emotioneel welzijn en vormen een risicogroep voor de bovengenoemde problemen. De juiste ondersteuning bieden op school kan leerlingen helpen bij problemen die zij ervaren. Aansluiten op wat leerlingen zelf belangrijk vinden is hierin van groot belang. Een overzicht wat leerlingen met internaliserende problemen helpt in het uiten van problemen (disclosure) is tot op heden niet voorhanden.

Onderzoeksvragen

Wat zijn volgens leerlingen met internaliserende problemen in het primair en voortgezet onderwijs bevorderende en belemmerende factoren voor disclosure en het zoeken van hulp?

Methode van onderzoek

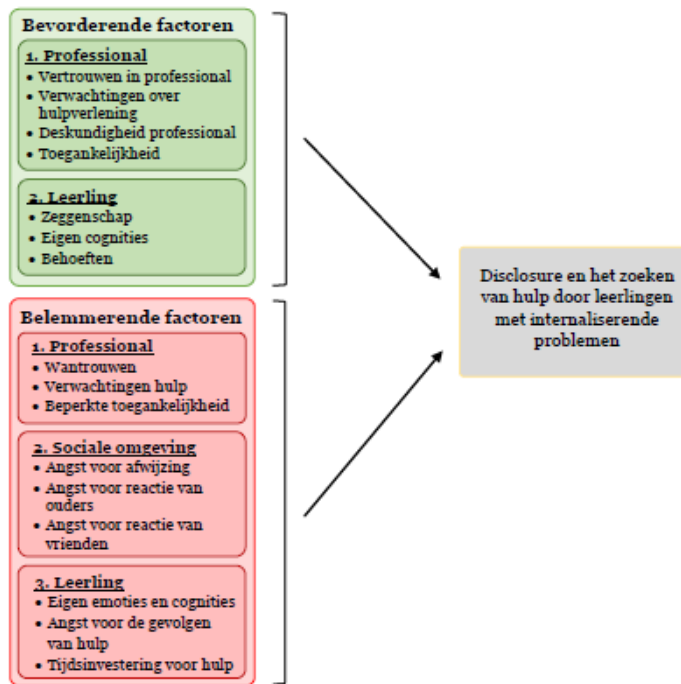
Er is een systematische literatuurstudie uitgevoerd, waarbij vier fasen zijn toegepast (Petticrew & Roberts, 2006): 1) zoekstrategie vaststellen en uitvoeren, 2) artikelen selecteren op basis van titel en samenvatting a.d.h.v. criteria, 3) overgebleven artikelen selecteren a.d.h.v. volledige tekst, 4) analyseren, samenvatten en synthese van de uitkomsten.

Resultaten

Op basis van 44 geselecteerde internationale wetenschappelijke artikelen zijn belemmerende en bevorderende factoren gevonden die betrekking hebben op de professional (leraren en hulpverleners op school), het kind en de sociale omgeving (zie Figuur 1). Tijdens de presentatie wordt ingegaan op de inhoud van deze factoren.

Betekenis van de bijdrage

Deze literatuurstudie geeft inzicht in de behoeften van leerlingen met internaliserende problemen voor disclosure. Op basis van de uitkomsten is een praktische handreiking opgesteld voor professionals in het onderwijs met concrete handvatten. Hiermee wordt aangesloten bij de behoeften van de leerlingen wanneer zij hulp zoeken.

Figuur 1. Overzicht met bevorderende- en belemmerende factoren voor disclosure en het zoeken van hulp volgens leerlingen met internaliserende problemen.

Referenties

- De Looze, M., Dorsselaer, S. van, Roos, S. de., Verdurmen, J., Stevens, G., Gommans, R., Bon-Martens, M. van, Bogt, T. ter & Vollebergh, W. (2014). *HBSC 2013: Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Kernaghan, D., & Stewart, D. (2016). "Because you have Talked about your Feelings, you Don't Have to Think about them in School": Experiences of School-Based Counselling for Primary School Pupils in Northern Ireland. *Child Care in Practice*, 22(3), 231-246. doi: 10.1080/13575279.2015.1118015
- Petticrew, M. E., & Roberts, H. (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*. Oxford: Blackwell Pipe.
- Smeets, E., de Boer, A., van Loon-Dikkers, L., Rossen, L., & Ledoux, G. (2017). *Passend onderwijs op school en in de klas: Eerste meting in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. (Evaluatie Passend Onderwijs; Vol. 21)*. Nijmegen: KBA Nijmegen.

Bijdrage 4: Leerlingen met autisme effectief ondersteunen in de klas

Dr. Carla Geveke, Hanzehogeschool Groningen, Lectoraat Curious Minds
c.h.geveke@pl.hanze.nl

Ingela Ouwerkerk MSc., Hanzehogeschool Groningen, Lectoraat Curious Minds,
i.m.ouwerkerk@pl.hanze.nl

Dr. Henderien Steenbeek, Hanzehogeschool Groningen, Lectoraat Curious Minds,
h.w.steenbeek@p.hanze.nl

Inleiding en theoretisch kader

Sinds de invoering van de Wet Passend Onderwijs zijn leerkrachten verantwoordelijk voor het aanbieden van een passend onderwijsaanbod voor alle kinderen. Hiertoe behoren ook leerlingen met een autismespectrumstoornis (ASS). Kenmerkend voor deze leerlingen is dat zij moeite met de sociale interactie hebben en repetitief gedrag vertonen (American Psychiatric Association, 2013). Toch wordt een deel van de kinderen die mogelijk ASS heeft niet herkend (Prakken, 2011). Daarnaast blijkt dat aanpakken om de ASS-leerling te ondersteunen vaak minimaal effectief zijn (Bellini et al., 2007). Daardoor krijgen deze leerlingen niet de juiste ondersteuning om mee te komen in het primair onderwijs (Vanuit autisme bekeken, 2016). Leerkrachten hebben handvatten nodig om deze leerlingen te herkennen en goed te begeleiden.

Onderzoeksvragen

De volgende onderzoeksvraag staat daarom centraal in deze studie:

- Wat is er in de literatuur bekend over de uitgangspunten van aanpakken om de sociale interactie van leerlingen met autisme te verbeteren, hoe sluiten deze aanpakken aan bij de ondersteuningsbehoefte van deze leerlingen en welke ondersteuningsvormen kan de leerkracht in de klas toepassen?

Methode van onderzoek

Om tot een selectie van literatuur te komen hebben we in diverse databases publicaties gezocht, waarbij twee search strings zijn gebruikt: één gericht op signalering en één gericht op interventies in het onderwijs. Selectie vond plaats op basis van abstracts waarbij algemene en inhoudelijke criteria zijn aangehouden. Vervolgens zijn 84 artikelen volledig gelezen om tot een analyse en synthese te komen.

Resultaten

Uit de resultaten kwam naar voren dat gedrag van leerlingen met ASS minder goed zichtbaar kan zijn, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van comorbiditeit. Opvallend is dat de behoeftes van kinderen met ASS zelf, zoals behoefte aan relatie, in mindere mate aan de orde komen in de literatuur. Vaker wordt de noodzaak voor een aanpak besproken vanuit de deficiëntie. De meeste effectieve aanpakken die zijn onderzocht op school zijn gericht op een peer-mediated aanpak.

In de synthese komt naar voren hoe de ondersteuningsvormen uit de aanpakken aan kunnen sluiten bij de ondersteuningsbehoefte van ASS-leerlingen. Bijvoorbeeld leerlingen met ASS hebben behoefte aan een relatie met medeleerlingen (peer-mediation). Het betrekken van medeleerlingen daarbij is belangrijk voor de acceptatie van de leerling met ASS in de klas.

Betekenis van de bijdrage

Dit onderzoek geeft een overzicht van signalen en behoeftes van kinderen met ASS én effectieve ondersteuningsvormen voor op school die daarbij passen. Hiermee wordt concreet richting gegeven aan wat de leerkracht kan doen om passend onderwijs beter vorm te geven.

Referenties

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Bellini, S., Peters, J. K., Benner, L., & Hopf, A. (2007). A Meta-Analysis of School-Based Social Skills Interventions for Children With Autism Spectrum Disorders. *Remedial and Special Education, 28*(3), 153–162. <https://doi.org/10.1177/07419325070280030401>
- Prakken, J. (2011). Dossier Autisme werpt licht op soms onzichtbare stoornis. *JeugenCo, 3*, 45–47.
- Vanuit autisme bekeken. (2016). *Passend Onderwijs vanuit autisme bekeken: Samen bouwen aan een kansrijke toekomst*. Soest.